

Ünite 4: Osmanlı Klasik Döneminde Eğitim (1300-1774)

Osmanlı Klasik Döneminde Eğitim Kurumları

Türk eğitim tarihiyle ilgili yapılan araştırmalar dönemlendirmelerini, genellikle devletlerin hayatlarına paralel olarak yapmışlardır. Osmanlı eğitim tarihinin “klasik dönemi” denildiğinde, Devlet’in imparatorluk hâline gelmesinden ilk modernleşme çalışmalarının başladığı döneme kadar olan zaman aralığı kastedilir.

Bir toplumda düzenli, planlı, zamanı ve mekânı belli, hedef kitlesi ve amacı belirgin, idari kontrol altında yapılan resmî eğitime “örgün eğitim” denir. Bunun dışında kalan, kesin bir plan ve programdan mahrum, zamanı ve mekânı çok kesin olmayan, hedef kitlesi ve amacı dağınık olan, hayat boyu devam eden eğitime de “yaygın eğitim” denir. Osmanlı Devleti’nin örgün eğitim kurumları, başta medreseler olmak üzere, Sıbyan/mahalle mektepleri, Enderun Mektebi ve farklı seviyelerdeki askerî okullardır. Camiler, mescitler, ribat, tekke, zaviye, kervansaray, ahi teşkilatları, loncalar, kütüphaneler, sahaflar ve kitapçı dükkânları, âlim ve devlet adamlarının ev, konak ve sarayları ile kahvehaneler, başta gelen yaygın eğitimi ya da halk eğitimi mekânlarıdır.

Klasik Dönem Osmanlı Hayatında Yaygın Eğitim

Cami ve Mescitlerde Eğitim ve Öğretim

İlk cami olan Küba Mescidi, Peygamber Efendimiz zamanında inşa edilmiştir. Burada sadece ilim öğrenmekle meşgul olan ve adına ashâb-ı sufile denilen bir grup meydana gelmiştir. Medreseler ortaya çıkıncaya kadar ilim öğrenme ve öğretmenin en belirgin yeri cami ve mescitler olmuştur.

Osmanlı klasik döneminde meydana gelen külliyelerin de en büyük unsurlarından biri camiler olmuştur. Dolayısıyla medreseler ve diğer eğitim merkezleri büyük ölçüde cami çevresinde bulunmaktadır. Süleymaniye, Ayasofya, Fatih, Selimiye medreseleri bunun en güzel örneğidir.

Tekke, Zaviye, Ribat, Kervansaray ve Loncalarda Eğitim

Tasavvuf hayatı yaşayan grupların şehirdeki mekânlarına daha çok tekke, köy ve kasabalardakine ise zaviye ya da dergâh, denilmiştir. Tekkelerde de tıpkı medresede olduğu gibi İslami ilimler okutulur ve uygulanırdı. Burada asıl önemli olan kalplerin eğitilmesidir. Tekke ve dergâhta gönüllere hitap eden bir eğitim sistemi söz konusudur. Telekenin bağlı bulunduğu bir şeyh vardır. Şeyh burada tam otoritedir. Her şey ondan sorulur ve ona tam bir itaat söz konusudur. Tekke ve zaviyeler birçok yönüyle medreseye benzer.

Bu eğitim sisteminde “kâl ilmi değil, hâl ilmi” yani yazı ve konuşma değil, davranış ve sezgiler ön plandadır. Aşk ve vecd içinde bir eğitim tekkenin özüdür. Bir şeyleri konuşmak değil, uygulamak esastır.

Tasavvuf tarihçisi Mustafa Kara’ya göre tekke eğitiminin temel özellikleri şunlardır: Tekke eğitimi zorunlu değildir, belli bir yaş sınırı yoktur, her tekke için mutlaka bir müşşid gereklidir. İnsanlar için müşşidi aramak, bulmak gereklidir. Burada birebir eğitim verilir. Müşşidler arasında mürid alışverişi vardır. Teslimiyetçi bir eğitim olup süresi belli değildir, yatılı ve gündüzlü seçenekleri vardır. Maaşlarını genellikle vakıflar karşılar, özel bir mekân gereklidir. Tekke ve dergâhlarda temel İslami ilimlerin yanında Türkçe, Farsça ve Arapça öğretilir, bazı klasik metinler ve eserler topluca okunur. Günlük ya da haftalık dualar okunur, zikirler yapılır. Güzel sanat eğitimi de verilir, eğitimi bitiren herkes mürid olamaz, birden çok tarikattan el alınabilir. Tekke eğitimi hayat boyu devam eder. Kendine özgü bir mimarisi olan tekke ve zaviyede genellikle mescit, dersane, semahane, türbe, çilehane, derviş odaları, selamlık (şeyh odası), harem, mutfak, kiler ve kahve ocağı gibi bölümler yer alır.

Ribat, birçok unsuru bir arada toplayan kenarları duvarlarla çevrili teleke, han, kervansaray benzeri yapılardır. Kervansaray ve han, yolcuların rahat etmeleri için inşa edilen yerlerdir.

Kütüphaneler, Sahaflar ve Kitapçı Dükkânlarında Eğitim

Osmanlı klasik döneminin büyük şehirlerinde çok sayıda kütüphane yapılmıştır. Hafız-ı kütüp adındaki

kütüphane görevlilerinin ilimle ilgilenen ve eğitimle ülfeti olan kişilerden seçilmesine özen gösterilmiştir.

Evliya Çelebi'ye göre İstanbul Kapalı Çarşı'da bulunan Sahaflar Çarşısı'nda 50'nin üzerinde dükkân vardı ve burada 300 kişi çalışmaktaydı. Sahafların da bir yöneticisi (kethüdası) vardı ve seçimle gelirdi. Her türlü disiplin ve asayiş o sağlar, meslektaşların diğer kurumlara karşı temsil eder, usulsüz davrananlara yaptırım uygular.

Âlim, Edip ve Devlet Adamlarının Evleri, Konakları ve Eğitim Meclisleri

Osmanlı Dönemi'nde bazı âlimlerin evleri aynı zamanda okuldur. Özellikle sıbyan mektebi, hocanın evi ya da evine en yakın yer olarak düzenlenirdi.

Ayrıca fiili hizmet edemeyen, yaşlanan hocalar da yine evlerini okul olarak kullanırlardı.

Osmanlı sarayında çocuk şehzadeleri yetiştirmek için Şehzadegân Mektebi vardı. Buradan aynı zamanda üst düzey devlet memurları da yetişirdi. Sarayda padişahın da katıldığı büyük âlimlerin konuşma ve müzakereleriyle gerçekleşen "huzur dersleri" de klasik dönem Osmanlı eğitiminin önemli ve özgün uygulamalarından biridir.

Kahvehaneler

Kıraathane, sadece kahvenin içildiği bir ticari işletme olmayıp, aynı zamanda kamuoyunun oluştuğu, siyasi meselelerin tartışıldığı, fikir alışverişlerinin yapıldığı ve kitapların okunduğu bir eğitim merkezi olarak gelişme göstermiştir.

Osmanlı Klasik Döneminde Örgün Eğitim Kurumları

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde farklı düzeylerde örgün eğitim kurumları vardır. Bunlar, Sıbyan/Mahalle Mektepleri, Medreseler, Enderun Mektebi ve özel ihtisas kurumları olan Darülhadisler, Darü'ttuğlar, Darülmüşneviler, Darülkurralar, Şehzâdegân Mektebi, Bâb-ı Âli Mektebi, Bâb-ı Defterdâri ve Askerî Okullardan oluşmaktadır.

Mahalle/Sıbyan Mektepleri

Osmanlı eğitim sisteminin ilk kademesi olan sıbyan mektepleri, mahalle mektebi, darü't-ta'lim, mektep, mektephâne, muallimhâne, darü'l-ilm, beytü'tta'lim, küttâb gibi isimlerle anılmıştır. İslam'ın ilk dönemlerinde gelişmeye başlayan sıbyan mektepleri, Selçuklu Dönemi uygulamalarından sonra Osmanlı'da uygulanmaya devam etmiştir.

Bilinen ilk Osmanlı sıbyan mektebi Sahn-ı Seman ve Tetimme medreseleriyle birlikte Fatih Sultan Mehmet zamanında yaptırılmıştır.

Sıbyan mekteplerinin mimarisi insanların gündelik oturduğu eve çok benzemektedir. Çocukların ilk eğitim mekânında yabancılaşma çekmemesi için özellikle tasarlanan bu yapılar çocuk psikolojisi ve pedagojisi açısından hayli önemlidir.

Sıbyan mektebi, hemen her mahallede bulunan, varlıklı kişiler tarafından yaptırılan, isteğe bağlı olarak 5-7 yaşından 10-12 yaşlarına kadar kız ve erkek çocukların birlikte gittiği, temel dini bilgilerin (ilmihal, Kur'an) öğretildiği eğitim mekânlarıdır.

Sıbyan mektebinde görev yapacak olan hocaların yetişmesi için Fatih Sultan Mehmet zamanında bir düzenlemenin gerçekleştirildiği ve onlara özgü bir programın yapıldığı Muallim Cevdet haber vermektedir. Fatih, sıbyan mekteplerinde "adâb-ı muhasebe ve usûl-i tedris" bugünkü anlamda, tartışma metodu ve özel öğretim yöntemleri dersinin okutulmasını istemiştir.

Sıbyan mekteplerinde tam anlamıyla geleneksel bir eğitim öğretim yöntemi uygulanır. Disiplinin esas olduğu mektepte, aşırı fiziksel cezalar söz konusu değildir. Ezber, temel öğrenme yöntemidir. Çocukların mektebe getirildikleri ilk gün oldukça önemli görülür. Özellikle varlıklı aileler âmin alayı adı verilen gösterişli törenler yaparlardı. Bu tören, sünnet merasimlerini andıran son derece özgün ve gösterişli bir

eğitim ritüelidir.

Medreseler

Başta İslam'ın sonra da Osmanlı eğitiminin en önemli kurumu kuşkusuz medreselerdir. Medrese, ders okutulan yer anlamındadır. Burada ders okutana müderris denilir.

Medrese 1000'li yıllarda Gazneliler zamanında ortaya çıkmıştır. Ama bu tarihten önce de medreseye benzer kurumlar vardı. Peygamber Efendimiz zamanındaki Eshâb-ı suffe, Abbasiler Dönemi'ndeki Beytü'l- Hikme ve Beytü'l İlm gibi sırf ilimle uğraşan topluluklar ve merkezler vardı. Daha sonra özellikle Nizamülmülk devrinde medreseler hayli gelişti ve Nizamiye Medreseleri adıyla devlet kurumları hâline dönüştü. Selçuklular ve Anadolu beylikleri döneminde medreseler gerek okutulan ilimler, gerek teşkilat ve personel yapısı bakımından hayli gelişti. Bunlar arasında bugün dünya kültür mirası listesinde yer alan ve aslında bir ihtisas medresesi Darüşşifa olan Divriği Ulu Cami gibi yapılar vardır.

Medrese denildiğinde mutlaka iyi bilinmesi gereken kurumlardan biri vakıflardır. Kökeni İslam'ın ilk dönemlerine kadar gider. Devletle halk arasında bir ara kurum işlevi görür ve bir anlamda devletin yapması gereken işleri yapar.

Medreselerin Amacı ve Okutulan Temel İlimler

İslami ilim ve eğitim kurumu olan medresenin temel amacı, İslam'ın temel inanç ve amel hükümlerinin öğretilmesi, zamanın ve bölgenin şartlarına göre geliştirilmesi ve günlük hayata uygulanabilmesi./uyarlanabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır. Bunun için genel medreselerde okutulan ilimler, İslami ilimlerdir.

İslâmî ilimler, iki kategoride ele alınabilir: 1. İslam'ın temeli olan Kitap (Kur'an-ı Kerim) ve Hadis (Sünnet)' i anlayabilmek için gerekli olarak "araç dersler" (âlet ilimler). 2. İslam itikat (inanç) ve amellerinin özü olan temel ilimler: Bunlara ruhani ya da Kur'an ilimleri de denilebilir. Bunların başında Usul-i Fıkıh, Hadis, Tefsir ve Kelam gelir.

Özellikle Fatih devrinden sonra ortaya çıkmış olan mesleki (ihtisas) medreselerde, ağırlıklı biçimde fen bilimleri okutulmuştur. Örneğin Darüşşifalarda sadece tıp eğitimi ve uygulamasına yer verilmiştir. Muvakkithanelerde ve rasathanelerde matematik, fizik ve astronomi eğitimi yapılmıştır.

Kuruluşlarından Fatih Dönemi'ne Kadar Osmanlı Medreseleri

İlk Osmanlı medresesi 1331'de İznik'te eskiden manastır olan bir binanın Müderris Kayserili Davut'a verilmesiyle açılmıştır. Osmanlı Sultanları fethettikleri yerlerde medreseler kurmaya önem vermişlerdir.

Yıldırım Beyazıt zamanında Osmanlı medreseleri sayı ve çeşitlilik olarak çok arttı. Sultan Beyazıt, kendi adına en çok medrese yaptıran padişahlardan biridir. *İlk Darüşşifa ve ilk Darülkurra* bu dönemde inşa edildi.

Fatih Dönemi ve Sahn-ı Seman Medreseleri

Osmanlı eğilim ve medrese tarihinde en köklü değişimler Fatih Sultan Mehmed zamanında başlamıştır. Fatih, büyük bir imparatorluk kurmasına karşın, kendi ülkesinde öteki memleketlerle karşılaştırılabilecek büyük âlimin az olmasını doğru bulmamış ve buna çareler üretmiştir. Övünebileceği yerli büyük âlim Molla Husrev ile Hocazâde Mustafa vardı. İstanbul'un fethinden hemen sonra, sekiz büyük kiliseyi sekiz ünlü âlim için medreseye çevirtmiştir. 1460 ile 1470 arasında Fatih Camii'ni yaptırdığında çevresinde Sahn-ı Seman ya da Semâniye Medreseleri adı verilen sekiz meşhur medreseyi kurmuş ve her birine meşhur âlimleri yerleştirmiştir. Bu medreselerin hemen yanında onlara talebe yetiştirecek daha alt düzeyde sekiz medrese daha inşa edilmiştir ki bunlara da Tetimme medreseleri denir. Bu dönemde medreseler yedi mertebeye ayrılmıştır. Bu ayrışma, medresedeki hocaların ve talebelerin aldıkları maaşa göre yapılmıştır: 1. Haşiyeye-i tecrid (Yirmili) Medreseleri. 2. Miftah (Otuzlu) Medreseleri. 3. Telvîh (Kırklı) Medreseleri. 4. Hariç Medreseleri. 5. Dâhil Medreseleri Salu- ı Seman Medreseleri. 6. Altmışlı Medreseler. 7. Altmış Üstü Medreseler.

Kanuni Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Medreseleri

Kanuni Sultan Süleyman 1550-1560 arasında yaptırdığı medreselerde önemli yeniliklere gitmiş ve yeni bölümler ekletmiştir. Ancak bu yeni bölümler fazla değildir. Kanuni Dönemi'nde Osmanlı medreselerinin en üst düzeyini teşkil eden Darüşşifa, Darüttıp ve Darülhadis gibi ilk ihtisas/uzmanlık medreseleri kurulmuştur. Müderrise yardımcı olan öğretim elemanına danişmend denirdi. Osmanlı klasik döneminde genel medreseler., öğrettikleri ilim bakımından iki ana kategoriye ayrılmıştır: Hâriç Medreseleri ve Dâhil Medreseleri.

Hâriç Medreseleri: Burada ders veren müderrislere 20 ya da 30 akçe gündelik verildiği için bunlara "yirmili" ve "otuzlu medreseler" de denir.

Dâhil Medreseleri: Kendi içinde, alt kategorilere ayrılan bu medreselerde temel İslami ilimler ileri düzeyde okutulurdu. Giriş düzeyinde Hidâye, orta düzeyde Zemahşerî'nin Telvîh'inden Usul-i Fıkılı, ileri düzeyde de yine Zemahşerî'nin Keşşâf adlı eserinden Kur'an tefsiri okunurdu. Dâhil Medreselerinin üstünde ise Fatih'in kurduğu Tetimme ya da Sahn-ı Seman medreseleri yer alıyordu.

En itibarlı atamalar kadılıklardı. Artık bu aşamadan sonra, İstanbul kadısı, defterdar, kazasker ya da ulemanın en üst rütbesi Şeyhülislâm olunabilirdi. Şeyhülislam, ulemânın ve ilimle uğraşan herkesin başıydı. Padişah iradesiyle atanırdı. Devlet hiyerarşisinde önemi çok büyüktü ve vezir-i âzamla eşitti.

Medreselerde Eğitim-Öğretim Yöntemi, İlim ve Sosyal Hayat

Medresede öncelikle İslami ilimlerin dili olan Arapça bütün incelikleriyle öğretilirdi. Dil öğretimi Türkçe yapılırdı. Dolayısıyla medresede öğretim dili, bölgelere göre değişmekle birlikte Anadolu ve Balkanlarda Türkçe idi. Medresede sınıf geçme değil, kitap bitirme esastı. Sonunda müderris tarafından kitaptan sözlü ya da yazılı sınav yapılırdı. Başarılı olanlar bir üst kitaba geçer, diğerleri ise kitabı yeniden okurlardı.

Medrese talebelerinin öğrenme yöntemlerinden biri de konuyu daha iyi öğrenenlerin daha az bilenlere hocalık yapmasıydı. (Buna modern eğitimde tutoring ya da monitör yöntemi denilmektedir).

Osmanlı âlimleri arasında Gazali'nin düşünceleri etkili olmuştur. Fahrettin Razî de çok etkisi altında kalan bir âlimdir. Osmanlı medreseleri Sünni İslam'ın özgür fikirli geleneklerini izlemiştir. Mantık, matematik ya da astronomi gibi ilimleri dine aykırı bulanlar az da olsa her zaman bulunmuştur.

Osmanlı İhtisas Medreseleri

Darülhadisler: Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde genel medreselerin üstünde ihtisas medreseleri açılmıştır. Bunlardan biri Darülhadistir. Medreselerde Hadis ilmi zaten okutuluyordu. Ancak Hadisler üzerine daha derinlemesine yöntem, bilgi ve yorum odaklı eğitim bu medresede veriliyordu. Bu medreseler üst düzey medreselerden biridir.

Darüttıplar/Darüşşifalar: Osmanlı klasik döneminde üst düzey medreselerden biri de sağlık bilimleri ile ilgilenen Darüttıplardır. Burada hem sağlıkla ilgili bilimler okutulur hem de halka Darüşşifada yani hastanede hizmet verilirdi. Darüttıplar sadece genel cerrahi tıp ilminin öğretildiği yerler olmayıp, aynı zamanda akıl ve ruh hastalarına yönelik bölümler de vardı.

Darülmesnevîler: Mevlana ve onun tasavvuf anlayışı Müslümanlar arasında hayli taraftar toplamıştır. Mevlana'nın temel eseri Mesnevi'yi farklı biçimlerde okumak ve yorumlamak için onun yolundan gidenlerin bir araya gelip eğitim aldıkları yerlere Darülmesnevî denmiştir. Burada aynı zamanda Mevlevi semahları da yapılmaktadır.

Darülkurrâlar: Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberlemek Müslümanlar için farz-ı kifâye olduğundan her devirde hafız yetiştirmeye önem verilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in çok farklı okuma teknikleri ve usulleri vardır. Bu usullerin öğrenildiği ve hafızlık eğitiminin yapıldığı yerlere Darülkurrâ (okuma evi) denilmiştir.

Klasik Dönemin Sonları ve Osmanlı Medreselerinde Bozulma

\18. yüzyıla gelindiğinde ihtiyaçları ve dünya görüşleri farklı bir devlet ve toplum meydana gelmiştir. İşte

bu dönemden sonra da medreseler tartışılmaya ve yetersiz görülmeye başlanmıştır. 1770'lerden sonra kurulan askerî-teknik ve tıp okullarında medrese mezunu tabipler, hendeseciler, tarihçiler görev yapmışlardır. Medreselerin geri kalması ve çöküşü, bugüne kadar yazılanların ve söylenenlerin aksine, kendi iç sisteminden kaynaklanan bozuklukların değil, devlet ve toplumda meydana gelen ideolojik, siyasal, zihinsel ve sosyal değişmelerin bir sonucudur. 16. yüzyılın sonlarından itibaren medreselerde hemen her bakımdan bir performans düşüklüğü, verimsizlik ve usulsüzlük baş göstermiştir. Kötüye giden bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Elbette bu kötüye gidış bir bütün hâlinde olmuş, devletin diğer kurumları olarak hukuk, ordu, maliye, ticaret ve yönetim de bu dönemde bozulmaya başlamıştır.

Medreselerin bozulmaya başlamasında birinci sebep, siyasetin ulemaya ve ilmi ortamlara müdahale etmesi ve onları denetim altına alma politikalarıdır. İkinci olarak, ilimlerin bir bütün olarak öğrenilmesinde riyazi (matematiksel) ilimlere olan ilginin azalması, hatta dışlanmasıdır. Üçüncü bir sebep, medrese içindeki yükseltmelerde hatır, gönül, kayırma ve rüşvetin yaygınlaşması; hak etmeyenlerin itibar ve mevki elde etmeleridir. Dördüncü bir sebep, medreselerde ilmî çalışma yapanların dış dünyaya kapalı kalmaları, özellikle Avrupa'da meydana gelen bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip etmemeleri, çalışmalarını onlarla karşılaştırmamalarıdır. Beşinci bir sebep ise medrese talebeleri arasında baş gösteren disiplinsizlik ve ayaklanmalardır. Özellikle taşrada çeşitli sebeplerle talebeler bozgunculuk çıkarmışlar; vakıflar, tembellerin, isyankârların geçim yeri hâline gelmiştir.

Enderun Mektebi

Osmanlı eğitim sisteminde medreselerden sonra en dikkat çeken eğitim kurumlarının başında Enderun Mektebi gelir. Saray eğitim kurumu olan Enderun'un gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse başka devletlerde benzeri nadirdir. Enderun Mektebi II. Murat döneminde oluşmuş ve Devletin son zamanlarına kadar başarılı bir şekilde eğitim vermeye devam etmiştir. Temel özelliği, çok ayrıntılı ve özenli yapılan bir seçme ile Müslüman olmayan unsurların küçük yaşlardaki çocuklarının gönüllü olarak devşirilmesi ve İstanbul'da uzun bir eğitim sürecinden sonra devlete faydalı insanlar hâline getirilmesidir. Bu okul, fatih Sultan Mehmet zamanında olgunlaşarak, devletin mülki ve idari kadrolarını yetiştiren üst düzey profesyonel Saray Okulu hâline gelmiştir.

Müslüman ailelerin çocukları çok uzun süre devşirilmemiştir. Bunun bazı sebepleri vardır: Birinci olarak, Enderun Mektebinde yetişecek çocuklar ileride sadrazam dâhil üst düzeyde devlet adamı olabilir. Müslüman ve Türk bir aileden gelen çocuğun saltanat iddiasında bulunması ve böylece devletin geleceğini tehlikeye düşürmesi ihtimal dâhilindeydi. İkinci olarak, Osmanlı Devleti hiçbir zaman yalnızca Türklerin ve Müslümanların bir devleti değildi. Üçüncü olarak ise Osmanlı devlet idarecileri yönettikleri toplumda bilgili, zeki, kabiliyetli ve farklı açılardan değerli insanları her zaman ön plana çıkarmışlar, gözetmişler, ödüllendirmişler, korumuşlar ve onlardan devlet ve toplum adına faydalanmışlardır.

Askeri Okullar

Osmanlılarda askerlik, dönemin diğer pek çok devletinde olduğu gibi profesyonel nitelikteydi ve paralıydı. ("*Zorunlu askerlik*", bir tür modern dönemin kavram ve uygulamasıdır). Osmanlı merkezî ordusunu Kapıkulu Ocakları meydana getiriyordu. Kapıkulu Ocaklarının altında da Acemi Oğlanlar Ocağı vardı. İlk önceleri tamamıyla gayrimüslim tebaadan daha sonraları da kısmen Müslümanlardan devşirilen çocukların ilk getirildiği mektep burasıydı. Burada gerek vücutça gerekse zihin bakımından bir eğitim verilirdi. Eğitim sonrasında en yetenekli olanlar Enderun Mektebi için ayrılır, diğerleri de Yeniçeri Ocağına geçerlerdi.

Osmanlı Klasik Döneminde Önde Gelen Eğitimci ve Ahlakçılar

Klasik dönem Osmanlı medreselerinde, başta dinî ilimler olmak üzere, hukuk, siyaset, ahlak, felsefe, mantık, matematik, astronomi vb. gibi ilmi dallarına yüksek düzeyde katkı vermiş, önemli eserler yazmış âlimler yetişmiştir. Bunların başında, Davud-ı Kayseri, fiyeh Bedreddin, Molla Fenâri, İbn Melek İzzettin Abdüllatif, Hızır Bey, Molla Husrev, Hocazade Muslihiddin Mustafa, Sinan Paşa, Ali Kuşçu, Molla Lütfi, Müeyyedzâde Abdurrahman, Müftü Ali Cemali, İbn Kemal, Kınalızâde Ali, Taşköprülüzâde, Celalzâde Salih, Ebussuud Efendi gibi âlimler gelmektedir. 15. yüzyıl mutasavvıflarından Hacı Bayram Velî ve Yazıcıoğlu Ahmed ve Mehmet de gerek öğretileri gerekse eserleriyle klasik dönemin

önemli simalarındır. 17. yüzyılın eğitim, bilim, kültür, sanat ve siyaset sahaları bakımından zikredilmesi gereken en önemli şahsiyeti şüphesiz Avrupalıların Hacı Halife lakabıyla tanıdıkları Kâtip Çelebi'dir.

Osmanlı'ya Matbaanın Gelmesi ve İbrahim Müteferrika

Osmanlı devlet ve toplumunun modernleşme sürecine girişinde önemli adımlardan biri, İbrahim Müteferrika (1674-1747) marifetiyle matbaanın getirilmesi ve ilk defa Müslüman biri tarafından kitap basımının yapılmaya başlanmasıdır (1728). Yaklaşık 250 sene önce Almanya'da icat edilen matbaanın bu kadar geç bir tarihte Osmanlı'ya intikali, geri kalma, duraklama ve çöküş gibi metaforların güçlü ve yaygın söylemlerinden birini oluşturmuştur.

Matbaanın geç gelmesinin bir nedeni varsa o da büyük Osmanlı tarihçisi Halil İnalcık'ın da belirttiği gibi, "o dönemde geniş halk kitlesinin okuma yazma bilmemesi ve din dışı konulara ilgi duymamasıdır."

Müteferrika, Tarih, Coğrafya, Lügat, Tıp, Hikmet (felsefe), Hey'et (astronomi), Mesâlik (Meslek) ve Memâlik (Coğrafya) kitapları basmıştır. İlk basılan kitabın medrese talebeleri arasında sıkça kullanılan bir sözlük (Cevheri'nin Vankulu Lügati) olması önemlidir. Sözlüğün fiyatı makul tutulmaya çalışılması, o dönem için hayli pahalıdır. Müteferrika, sosyal ve fen bilimleri ile ilgili farklı kitapları ilk defa basmıştır. Bu yönleriyle de o önemli bir Osmanlı eğitimcisi sayılabilir.

Osmanlı Klasik

Döneminde Azınlık ve Yabancı Okulları

Osmanlı toplumunu oluşturan gayrimüslim cemaatler kendi kültür, gelenek ve inançlarını çocuklarına öğretebilmek için, baştan beri Müslüman okullarına benzer farklı seviyelerde okullar açmıştır. Osmanlı tebaasından olan bu cemaatlerin açtıkları okullara azınlık okulları denir.

Osmanlı klasik ve modern dönem eğitiminin en önemli sorunlarından biri yabancı okullarıdır. Yabancı okulları, Osmanlı Devleti içinde doğrudan bir halk tabanı olmayan yabancı devletlerin farklı amaçlarla açmış oldukları okullardır. Bilindiği üzere Kanuni Sultan Süleyman gücünün doruğunda iken başta

Fransa'ya daha sonra da diğer Avrupa devletlerine birtakım ayrıcalıklar (kapitülasyon) tanımıştı.

Her ne kadar kapitülasyonlar ticari ve hukuki bir içeriğe sahipse ve eğitimle ilgili bir madde yoksa da yabancı okulları kapitülasyonlara dayanılarak açılmıştır. İlk yabancı okul 1583'te Galata'da Fransız Cizvitleri tarafından açılmıştır. Bu tarihte 5 Cizvit rahip İstanbul'a gelmiş ve Saint- Benoit kilisesine yerleşerek, burada Cizvit tarikatının esaslarını öğreten bir okul meydana getirmişlerdir. Bundan kısa bir süre sonra yine Fransızlar tarafından Galata'da Saint-Georges kilisesinde ikinci bir yabancı okul daha açılmıştır. Bu tarihlerden sonra çok az yabancı okul açılmasına karşın, II. Mahmut Dönemi'nden itibaren ise yabancı okul sayısı çığ gibi büyümüştür.